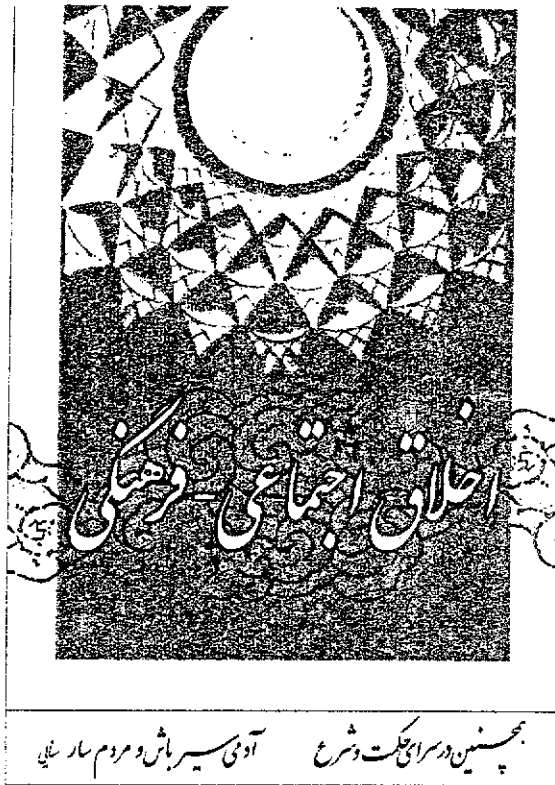

۷۳

* آیین پرستاری در قاموس قرآن و عترت

سیدحسین اسحاقی

ارزش والای شغل پرستاری

پرستاری می تواند یکی از راه های قرب به خداوند و دست یابی به کمال انسانی باشد. چنین نگرشی به شغل پرستاری، نشاط و علاقه ویژه ای در پرستاران ایجاد می کند. آنان به کار خود، به عنوان وظیفه ای الهی - انسانی می نگرند. امام خمینی علیه السلام، در تقویت این نگرش، خطاب به پزشکان و پرستاران می فرماید:

شما متوجه باشید که این شغل را خدای نخواستہ آلوده نکنید به جهات مادی، به جهات دنیایی؛ که هم کار کرده باشید و هم اجر الهی نبرده باشید. شما کاری بکنید که این شغل شما الهی باشد، برای خدا باشد. منافات ندارد اینکه برای خدا باشد، لکن به شما هم مثلاً اجری

* در تهیه و تنظیم مطالب این نوشتار، از محورهای کتاب فرهنگ پرستاری، نوشته اکبر اسدی، مرکز تحقیقات اسلامی جانبازان بهره گرفته شده است.

۴۹۱

بدهند، اینها منافات با هم ندارد. شما توجه داشته باشید به اینکه با این بیماران خوش رفتاری کنید، کمک کنید آنها را، دلجویی کنید از آنها. اینها افسرده هستند باید دلجویی کنید. این شغل از آن شغل‌های بسیار ارزنده است.^۱

در سخنان معصومان علیهم‌السلام خدمت به هم‌نوعان، از بهترین عبادت‌ها و ارزش‌های انسانی شمرده شده است؛ چنان‌که در روایتی از امام صادق علیه‌السلام آمده است:

مَا قَضَىٰ مُسْلِمٌ لِمُسْلِمٍ حَاجَةً إِلَّا نَادَاهُ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَىٰ عَلَيَّ ثَوَابَكَ وَلَا أَرْضِي لَكَ بِذُنُوبِ الْجَنَّةِ.^۲

هیچ مسلمانی حاجت مسلمان دیگری را روا نمی‌سازد، مگر اینکه خداوند تبارک و تعالی به او خطاب کند که پاداش تو به عهده من است و کمتر از بهشت برایت نمی‌پسندم.

تنها کسانی می‌توانند به شغل پرستاری و مراقبت از بیماران پردازند که از انگیزه بالا، قدرت تحمل، دل‌سوزی و بردباری بهره‌مند باشند. این‌گونه افراد، در ضمیر پاک نیک فطرتان جامعه جای دارند و محبوبیت اجتماعی بالایی می‌یابند؛ زیرا همگان می‌دانند که پاداش‌های مادی نمی‌تواند جبران کار طاقت‌فرسای پرستاران باشد، بلکه باید اجر واقعی خویش را از خداوند دریافت کنند. مردم نیز از باب «مَنْ لَمْ يَشْكُرِ الْمَخْلُوقَ لَمْ يَشْكُرِ الْخَالِقَ»، زحمت‌ها و تلاش‌های بی‌منت آنان را ارج می‌نهند. بزرگداشت و ارج‌گذاری مقام پرستار، خود بیانگر ارزش اجتماعی و جایگاه والای شغل پرستاری است.

پیامبر گرامی اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم ارج و بهای پرستاری را در ضمن روایتی چنین بیان می‌فرماید:

مَنْ قَامَ عَلَىٰ مَرِيضٍ يَوْمًا وَ لَيْلَةً بَعَثَهُ اللَّهُ مَعَ إِبْرَاهِيمَ الْخَلِيلِ عليه‌السلام فَجَادَ عَلَى الصَّرَاطِ كَالْبَزْقِ اللَّامِعِ وَ مَنْ سَفَى لِمَرِيضٍ فِي حَاجَةٍ فَقَضَاهَا خَرَجَ مِنْ ذُنُوبِهِ كَيَوْمٍ وُلِدَتْهُ أُمُّهُ.^۳

کسی که یک روز و یک شب پرستاری بیماری را به عهده بگیرد، خداوند او را با ابراهیم

خلیل علیه‌السلام محشور می‌کند.

پس همچون درخشش برقی از صراط عبور می‌کند و کسی که در برطرف کردن نیازهای مریض تلاش کند و نیازهای او را برآورد، همانند روزی که از مادر متولد شده است، از گناهان پاک می‌شود.

پیام متن:

۱. تقوت انگیزه الهی و معنوی در پرستاران.
۲. ارزش معنوی و اخروی کمک به بیماران.

پرستاری در سیره پیشوایان معصوم علیهم‌السلام

اهتمام پیامبران و اولیای معصوم علیهم‌السلام به امر پرستاری، نشان از اهمیت و شرافت این شغل دارد. پرستاری نزد خداوند متعال، ارزشمند است و پرستاران محبوب و مقدسند. برپا کردن چادر پرستاری در مسجد پیامبر، توجه و تلاش ویژه آن بزرگوار را نسبت به این وظیفه مقدس نشان می‌دهد. در این باره آمده است: بعد از جریان جنگ احد، مردم در مسجد به مداوای مجروحان جنگ و پرستاری از آنان می‌پرداختند.^۱ در سیره ابن هشام آمده است که:

یکی از اصحاب خاص پیامبر اکرم، به نام سعد بن معاذ را که جراحت سختی در جنگ خندق برداشته بود، به دستور حضرت در مسجد در خیمه زنی از قبیله اسلم که به او «رُفیده» می‌گفتند، قرار دادند و رفیده در این خیمه مجروحان جنگ را مداوا می‌کرد و به پرستاری و مراقبت از آنان می‌پرداخت.^۲

این عمل پسندیده، در سیره پیامبران الهی نیز دیده می‌شود؛ چنان‌که پرستاری پیوسته حضرت یوسف از بیماران در زندان، محبوبیت او را بین زندانیان سبب شده بود و به این خاطر، از او به عنوان فردی نیکوکار و محسن یاد می‌کردند.^۳

در مورد پرستاری پیامبر گرامی اسلام از بیماران، روایت‌هایی در تاریخ اسلام دیده می‌شود. یکی از این موارد را علامه مجلسی از حضرت علی علیه‌السلام چنین نقل می‌کند:

۲. سیره ابن هشام، ج ۳، ص ۲۵۰.

۱. مغازی، واقدی، ج ۱، ص ۲۴۸.

۳. بحار الانوار، ج ۱۲، ص ۲۳۰.

شب‌ی تب وجودم را فراگرفت و خواب را از من ربود. بدین جهت، رسول خدا نیز تا صبح بیدار بود و شب را بین من و نماز تقسیم می‌کرد. پس از نماز، نزد من می‌آمد و جویای حال من می‌شد و با نگاه کردن به من از وضعیت بیماری‌ام اطلاع می‌یافت و شیوه پیامبر تا طلوع صبح این چنین بود. پس از آنکه حضرت با اصحاب نماز گزار شدند، در حق من دعا کردند

که خدایا، علی را شفا ده و سلامتی بخش که به خاطر بیماری‌اش تا صبح نخوابیدم!

این شیوه پسندیده حضرت حتی در حق دوستان دیگرش نیز به خوبی نمایان است. آمده است که سعد بن معاذ که از بزرگان اصحاب پیامبر خداست و برای حفظ اسلام تلاش‌های بسیاری کرده است، بعد از آنکه در جنگ خندق جراحت سختی برداشت، پیامبر خدا فرمان داد تا خیمه‌ای در مسجد زدند و خود مراقبت‌های درمانی و پرستاری از وی را عهده‌دار شد.^۲ پرستاری حضرت علی علیه السلام از فاطمه زهرا علیها السلام پس از بیماری ایشان، سزاوار تحسین و توجه است.

حضرت علی علیه السلام خود عهده‌دار پرستاری از فاطمه علیها السلام بود و اسماء دختر عُمیس، ایشان را یاری می‌داد.^۳

البته پرستاری حضرت زهرا و زینب کبری علیهم السلام نیز می‌تواند الگوی مناسبی برای تمام پرستاران میهن اسلامی باشد. در تاریخ جنگ احد آمده است:

در این جنگ دندان پیامبر اسلام شکست و کلام خود بر سر ایشان زخم وارد کرد. در آن هنگام، فاطمه خون جراحت پیامبر را می‌شست و علی ابن ابی طالب با سپر آب می‌آورد. چون فاطمه دید خون بند نمی‌آید، تکه حصیری را سوزاند و خاکستر آن را روی زخم گذارد تا خون بند آید.^۴

امام زین العابدین علیه السلام نیز درباره حضرت زینب کبری علیها السلام، دست پرورده مکتب انسان‌ساز مادر، چنین نقل می‌کند: «شب‌ی که فردای آن پدرم به شهادت رسید، من نشسته بودم و عمه‌ام زینب در نزد من بود و از من به گونه‌ای نیکو پرستاری می‌کرد».^۵

۲. همان، ج ۲۰، ص ۲۳۱.

۴. همان، ج ۲۰، ص ۳۱.

۱. همان، ج ۴۰، ص ۲.

۳. همان، ج ۴۳، ص ۲۱۱.

۵. همان، ج ۴۵، ص ۱.

این سیره‌های عملی، بیانگر ارزش والای پرستاری است. امام خمینی علیه السلام نیز در این باره فرمود:

این شغل پرستاری از شغل‌های بسیار شریفی است که اگر چنانچه انسان با وظایف انسانی و شرعی خودش بکند، این یک عبادتی است که در فراز عبادت‌های درجه اول است. پرستاری از بیمار امر بسیار مشکلی است، لکن خیلی ارزشمند است. [اگر] انسان با یک بیمار به طور محبت، به طور برادری، به طور خواهری مراعات احوال او را بکند و این برای انجام یک وظیفه انسانی - الهی باشد، از عبادت بسیار ارزشمند است.^۱

پیام متن:

نمونه‌هایی از پرستاری در سیره پیامبران، ائمه معصومین علیهم السلام و حضرت زینب علیها السلام.

آثار نیک و زیبای پرستاری

پرستاران با مراقبت از بیماران، خرسندی آنان را فراهم می‌آورند و در سایه به دست آوردن رضایت آنان، جشنودی خداوند را برای خویش رقم می‌زنند. از سوی دیگر لذت کمک به دیگران، در فطرت پاک انسان‌ها به ودیعت نهاده شده است. آن‌گاه که پرستار رنج و اندوه مریض را به شادی و نشاط مبدل می‌سازد و لبخند شادمانی و طراوت را بر گوشه لبان او می‌بیند، خود نیز شاد و مسرور می‌شود و همه سختی‌ها و زحمت‌هایی را که در این مسیر به جان خریده است، از یاد می‌برد. بدین ترتیب، رابطه‌ای صمیمانه و دوسویه همراه با مهر و محبت بین پرستار و بیمار ایجاد می‌شود. راز این محبوبیت را می‌توان از سخن ارزشمند پیامبر اسلام دریافت:

جَلِبَتِ الْقُلُوبُ عَلَى حُبِّ مَنْ أَحْسَنَ إِلَيْهَا وَ بُغْضِ مَنْ أَسَاءَ إِلَيْهَا.^۲

طبیعت قلب‌ها، بر محبت و دوستی کسی که به آدمی احسان و نیکی می‌کند و بغض و دشمنی کسی که به انسان بدی روا می‌دارد، نهاده شده است.

۱. صحیفه نور، ج ۱۲، ص ۸۱

۲. محمد محمدی ری‌شهری، میزان الحکمة، دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، ۱۳۶۷، ج ۲، ص ۴۴۴.

این نیکوکاری افزون بر محبوبیت اجتماعی، رضایت الهی را نیز در پی خواهد داشت؛ چرا که قرآن کریم نیز به صراحت می‌گوید: «وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ»؛ و نیکی کنید که خداوند نیکوکاران را دوست می‌دارد». (بقره: ۱۹۵)

حرفه پرستاری، آثار ارزنده‌ای بر شخصیت فرد پرستار بر جامی گذارد. پرستار با پذیرش کارهای راحت و دشوار یک بیمار، در حقیقت خودخواهی را در خویش از بین می‌برد و دگرخواهی و نوع دوستی را در وجود خویش نهادینه می‌کند. پذیرش کارهای مربوط به بیماران، روحیه فروتنی و نرم‌خویی را در او افزایش می‌دهد و خودبینی را از وی دور می‌سازد. پرستار بر اساس تعهد و مسئولیتش در برابر بیمار، با او که آمیخته با درد و رنج است، مدارا می‌کند و تمام برخوردهای تند و ناهنجار مریض را که برخاسته از درد است، برمی‌تابد. این همه، گامی است برای خودسازی و دست‌یابی به کرامت‌های انسانی و رسیدن به قله‌های بردباری؛ همان که امیرالمؤمنین علی علیه السلام آن را بسیار مهم می‌شمارد و می‌فرماید: «لَا عِزَّ كَالْجَلْمِ؛ هیچ عزتی همانند حلم و بردباری نیست»^۱.

پرستار با کمک به بیماران، دعای خیر آنان را بدرقه راهش می‌سازد و این کلام نورانی حضرت صادق علیه السلام راه توشه خویش می‌کند که فرمود: «از بیماران خود عیادت کنید و از آنان درخواست دعا کنید؛ زیرا دعای آنان، همانند دعای فرشتگان است»^۲. دعای مستجابی که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله وعده داده است که هنگام عیادت از مسلمان، نصیب عیادت‌کننده می‌شود: «دَعَاؤُكَ فِيهَا مُسْتَجَابٌ؛ دعای تو در هنگام بیماری مستجاب است»^۳.

تأثیر ارزشمند پرستاری از بیمار، در گفتاری شفاف از رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله نیز بیان شده که بسیار شنیدنی است:

مَنْ أَعَانَ ضَعِيفًا فِي بَدَنِهِ عَلَى أَمْرِهِ أَعَانَهُ اللَّهُ عَلَى أَمْرِهِ وَ نَصَبَ لَهُ فِي الْقِيَامَةِ مَلَايِكَةً يُمِيطُونَ عَنْهُ عَلَى قَطْعِ تِلْكَ الْأَهْوَالِ وَ عُبُورِ تِلْكَ الْخَنَادِقِ مِنَ النَّارِ، حَتَّى لَا يُصِيبَهُ مِنْ دُخَانِهَا وَ عَلَى سَمُوبِهَا وَ عَلَى عُبُورِ الصُّرَاطِ إِلَى الْجَنَّةِ سَالِمًا أَمِنًا.^۴

۱. نهج البلاغه، ترجمه: محمدجعفر امامی و محمدرضا آشتیانی، مؤسسه مطبوعاتی هدف، ۱۳۶۷، ج ۷، حکمت ۱۱۳.

۲. همان، ص ۱۸۵.

۳. بحارالانوار، ج ۸۱، ص ۲۱۹.

۴. همان، ج ۷۵، ص ۲۱.

هر کس انسانی را که ناتوانی جسمی دارد یاری کند، خداوند او را در کارهایش یاری می‌دهد و در قیامت فرشتگانی را می‌گمارد تا او را در پیمودن مسیر هولناک قیامت و عبور از گودال‌های آتش کمک کنند، به گونه‌ای که از سموم آن آسیب نبیند و او را از صراط به سوی بهشت با سلامت و امنیت کامل، گذر می‌دهند.

پیام متن:

ایجاد محبت دوسویه، رضایت الهی، از بین رفتن خودخواهی، تأثیر دعای بیمار بر روان پرستار و کمک فرشتگان در رسیدن آسان‌تر به بهشت، از فایده‌ها و آثار مثبت پرستاری است.

وظایف پرستاری

مواظبت از بیمار و رسیدگی به وی، سفارش همه پیشوایان دینی ماست. از این رو، مراقبت پی‌گیر از بیمار تا شفای کامل آنان، امری بایسته است. همراهی با بیمار در گرفتاری‌های طول درمان، افزون بر رفع نیازهای جسمی، شادابی و نشاط روحی وی را نیز تأمین می‌کند. رها ساختن بیمار و بی‌توجهی به او، چه بسا سلامت و حتی زندگی او را با خطر روبه‌رو می‌کند. بر این اساس، حضرت صادق علیه السلام به هم‌سفر و همراه بیمار فرمود:

قُعُودُكَ عِنْدَهُ أَفْضَلُ مِنْ صَلَاتِكَ فِي الْمَسْجِدِ.^۱

نشستن تو نزد بیمار (و مراقبت از او)، بهتر و بالاتر از نماز خواندن در مسجد است.

تلاش برای برطرف ساختن نیازهای بیماران، پاداش بی‌شماری نزد خداوند دارد. امام صادق علیه السلام در کلامی دیگر می‌فرماید:

مَنْ سَعَى لِمَرِيضٍ فِي حَاجَةٍ قَضَاهَا أَوْ لَمْ يَقْضِهَا، خَرَجَ مِنْ ذَنْبِهِ كَيْومٍ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ.^۲

کسی که برای رفع نیازهای بیماری تلاش کند، خواه آن درخواست برآورده شود یا نشود، همانند روزی که از مادر متولد شده است، از گناهان پاک می‌شود.

البته بر آوردن خواسته‌های بیماران، پس از آگاهی کامل از چگونگی آن امکان‌پذیر است. بنابراین، پرستار باید در رفع نیازهای جسمی، روحی، معنوی و اجتماعی بیمار تلاش کند و خود را به جای او قرار دهد و آنچه را از راحتی و آسایش برای خود می‌پسندد، در صورت ممکن برای او نیز در نظر بگیرد. حضرت امیر علیه السلام در سفارش به فرزند گرامی اش فرمود:

يَا بُنَيَّ اجْعَلْ نَفْسَكَ مِيزَانًا فِيمَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ غَيْرِكَ فَأَحِبِّبْ لِفَيْرِكَ مَا تُحِبُّ لِنَفْسِكَ وَاتَّكِرْ لَهُ مَا تُتَّكِرُ لَهُ.^۱

پسر! خویشتن را معیار و مقیاس قضاوت بین خود و دیگران قرار ده! پس آنچه را برای خود دوست می‌داری، برای دیگران دوست دار و آنچه را برای خود نمی‌پسندی، بر دیگران نیز مپسند.

امام خمینی علیه السلام نیز در کلامی زیبا به همین معیار و محور مهم در کارها توجه کرده و فرموده است:

باز عرض می‌کنم که با بیمار، بسیار با عطف و با عطف باشید. از آن که خادم دم در است تا آن که پزشک است و پرستار رفتار، رفتار خوب و عطفیت آمیز باشد. گمان کنید که خودتان مریض هستید و در یک مریضخانه رفته‌اید، از کارمندان، پزشکان و پرستار آنجا چه توقعی دارید؟ همان توقعی که خود شما از آنها دارید، سایر بیماران هم از شما دارند.^۲

گاهی ممکن است پرستار پس از آگاهی به ذائقه بیمار و غذای مورد علاقه او، به وی کمک کند، در این حال به پاس این کار نیک، پاداش‌های اخروی نیز متوجه پرستار می‌شود؛ چنان‌که در روایتی از معصوم علیه السلام هم بر این مطلب اشاره شده است:

مَنْ أَطْعَمَ مَرِيضًا شَهْوَتَهُ أَطْعَمَهُ اللَّهُ مِنْ ثَمَارِ الْجَنَّةِ.^۳

کسی که به بیماری بر اساس میل و اشتهايش غذا دهد، خداوند از میوه‌های بهشتی به او می‌خوراند.

این‌گونه پرستاری، در سیره عملی پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله نیز با توجه به روایت امام علی علیه السلام وجود داشته است که می‌تواند الگویی مناسب برای پرستاران باشد:

فاطمه، دختر گرامی پیامبر خدا ﷺ، بیمار شد. پیامبر اکرم ﷺ برای دیدار او آمد و نزد فاطمه نشستند و از حال او سؤال کرد. فاطمه در جواب گفت: من غذایی پاک و گوارا میل دارم. پیامبر برخاست و از طاقچه اتاق ظرفی از کشمش و نان و کشک و خوشه‌ای انگور آورد و در مقابل فاطمه ﷺ نهاد.^۱

خواب و استراحت نیز برای بهبودی بیمار بسیار ضروری است. بنابراین، فراهم آوردن محیطی مناسب و آرام و به دور از شلوغی، تأثیری مطلوب بر سلامتی بیماران دارد.

پیام متن:

مراقبت از بیمار، شناخت نیازهای جسمی و روحی و برآوردن آن خواسته‌ها، از وظایف مهم پرستاران است.

نیازشناسی و تأمین خواسته بیماران

آدمی در کنار تأمین نیازهای جسمانی، به نیازهای تفریحی، مذهبی، آموزشی، روانی و عاطفی خود نیز باید پاسخ‌گو باشد. بیماری که دستورها و آموزه‌های دینی با روح و جان او آمیخته شده است، با شنیدن صدای دل‌نشین اذان، در پی برآوردن تکلیف دینی خود برمی‌آید. کمک به بیمار در این امر، می‌تواند در بهبودی او بسیار مؤثر باشد. برپایی مراسم مذهبی، مانند نماز و دعا و مناجات، به همان اندازه برای سلامت روحی بیمار مؤثر است که دارو و درمان برای تندرستی او کارساز است. بر این اساس، پرستار باید زمینه اجرای برنامه‌های عبادی، مانند وضوگرفتن، تیمم ساختن، پهن کردن سجاده، قبله‌یابی و غیر آن را فراهم کند تا بیمار به اطمینان و آرامش روحی برسد. البته پرستار نیز با این همراهی، از اجر معنوی بی‌نصیب نمی‌ماند. امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «هنگامی که پدرم (امام محمدباقر علیه السلام) بیمار بود، ایشان را در پارچه‌ای می‌نهادند و برای وضو ساختن می‌بردند».^۲

گاهی لازم است بیماران برای مراقبت‌های ویژه، خود نیز آموزش ببینند. از این رو، پرستاران باید تا آنجا که ممکن است، با بردباری بیمار را با مراقبت‌های درمانی از خود آشنا

سازند و به پرسش‌های آنان درباره اصطلاحات خاص پزشکی، با سخنانی که برای آنها قابل درک باشد، پاسخ دهند. در سیره عملی پیامبر، دادن چنین آموزش‌هایی به بیماران دیده می‌شود؛ چنان‌که حضرت علی علیه السلام می‌فرماید:

چشم سلمان و ابوذر ناراحت شد. پس پیامبر به دیدار آن دو آمد. هنگامی که به آنها نظر کرد، به هر یک فرمود: مادام که به چشم درد مبتلا هستی، روی سمت چپ نخواب و تا خداوند بهبودی کامل به تو عطا نکرده است، خرما نخور.^۱

تأمین نیازهای روانی و عاطفی بیمار بسیار مهم است. بیماری که از بستگان و خانواده خود جدا شده است و ایام را به تنهایی در بیمارستان سپری می‌کند، بیش از همیشه به برقراری روابط عاطفی و انسانی نیاز دارد. حضرت امام خمینی علیه السلام این نیاز را به درستی به پرستاران گوشزد می‌کند و می‌فرماید:

اینها (بیماران) احتیاج دارند به محبت، بیش از آنکه احتیاج به دوا دارند. یک مریضی که از خانه‌اش آمده است در بیمارستان، این مریض خودش را مثل اینکه یک غریب می‌داند. اگر چنانچه این پرستارها با او با ملایمت، با رفتار انسانی، با محبت، مثل برادر و خواهر با او رفتار کنند، این حس غربت از او منفصل (جدا) می‌شود و آرامش برایش حاصل می‌شود و این آرامش روحی، در بهبود او کمک می‌کند.^۲

پیام متن:

پرستاران باید در کنار تأمین نیازهای جسمانی بیماران، نیازهای مذهبی، آموزشی و روانی و عاطفی آنان را برآورده سازند.

مهر و مدارای پرستاران

شناخت موقعیت بیمار و ناراحتی‌های روحی و جسمی و درک نیازهای عاطفی او، اولین گام در برقراری روابط دوستانه بین بیمار و پرستار است. روح اخلاق، عاطفه و حمایت، باید در همه رابطه‌ها و برخوردهای پرستار با بیمار حاکم باشد. گاه پرستار با همدردی با بیمار و یا لبخندی آرام‌بخش، بهترین همنوایی و هدیه انسانی را به او می‌دهد. تجربه نشان داده است که

اگر بیماران به افرادی که از آنها مراقبت می‌کنند، اعتماد داشته باشند، برای رهایی از درد به کمک‌ها و راه‌های درمانی کمتری احتیاج دارند. نمی‌توان به هیچ وجه روابط درمانی را جدا از روابط اخلاقی و عاطفی دانست و تنها به برخوردی خشک و بی‌روح بسنده کرد. پرستار باید با شناخت موقعیت ویژه درمانی بیمار و تحمل زودرنجی و حساسیت بالای وی، خود را به زیور مدارا آراسته سازد.

بیماری که از محیط خانه دور و با محیطی نامأنوس و افرادی ناآشنا روبه‌رو شده است، ترس از وضعیت بیماری و گاه عمل جراحی، از او فردی نگران و ناهنجار ساخته است، حال پیش از هر زمان دیگری به مدارا و همنوایی نیاز دارد. در این‌گونه موارد، بیمار برای رسیدن به تعادل روحی، صبر و مدارای پرستار را خواهان است. پرستار آرامش خود را به بیمار منتقل می‌سازد و با این آسایش روحی، زمینه بهبودی بیمار را فراهم می‌آورد. باید دانست که هرگونه نگرانی، ناهنجاری و پرخاشگری، برای شدت یافتن بیماری مؤثر است و پرستار، با تدبیر و اخلاق کریمانه خود می‌تواند بیمار را از این‌گونه حالت‌های منفی در امان نگه دارد. توجه به این کلام امام علی علیه السلام بسیار راهگشاست که فرمود: «الرَّفْقُ مِفْتَاحُ النَّجَاحِ؛ نرم‌خویی و مدارا کردن با دیگران، کلید کامیابی و رسیدن به مطلوب است»^۱.

مدارا، ناهنجاری‌های بیمار را برطرف می‌کند و از یک بیمار تندخو و بی‌حوصله، فردی آرام و صبور می‌سازد که می‌تواند با آرامش خویش، در زدودن بیماری از تن و جان خود کمک مؤثری داشته باشد. از سوی دیگر، آدمی نیازمند مهر و محبت و دوستی است و این نیاز در بیماران بیش از دیگران است. بنابراین، از وظایف اخلاقی پرستاران، برقراری رابطه سرشار از مهر و عطف با انسان‌های دردمند و بیمار است. امام صادق علیه السلام در توصیه‌ای به پرستاران می‌فرماید:

النَّاسُ رَجُلَانِ مُبْتَلَىٰ وَمُعَافَىٰ فَارْزَحْمُوا الْمُبْتَلَىٰ وَاحْتَدُوا اللَّهَ عَلَى الْعَافِيَةِ.^۲

مردم دو دسته‌اند: یک دسته مبتلا (به بیماری) هستند و دسته دیگر در سلامت به سر می‌برند. بنابراین، نسبت به مبتلایان مهر بورزید و از آنان دلجویی کنید و بر عافیت و سلامتی، خداوند را سپاس گوید.

به خود بنده باز می گردد.

روزه در امتهای گذشته

از تورات چنین برمی آید که موسی (ع) چهل روز را روزه می گرفته است؛ چنانکه می خوانیم: «هنگامی که برآمدم به کوه که لوح های سنگی - یعنی - لوح های عهدی که خداوند با شما بست، بگیریم؛ آنگاه در کوه، چهل روز و چهل شب ماندم. نه نان خوردم و نه آب نوشیدم.»

در انجیل نیز درباره حضرت مسیح (ع) آمده است که ایشان به مدت چهل روز روزه می گرفته است: «آنگاه عیسی (ع) از قوت روح به پایان برده شد تا ابلیس او را امتحان نماید. سپس چهل شبانه روز روزه داشته، عاقبت الامر گرسنه گردید.»

اثرات بهداشتی و درمانی روزه

دستگاه گوارش انسان یکی از پرکارترین ارگان های بدن اوست که به صورت مداوم در حال جویدن، هضم، ترشح و جذب مواد گوناگون است. این دستگاه از دهان، غدد بزاقی، دندانها، مری، معده و غدد ترشح کننده شیرۀ معده، کبد، لوزالمعده (پانکراس)، آنزیمها و املاح صفراوی و نیز روده های کوچک و بزرگ تشکیل شده است. خون، غذاهای جذب شده را به کبد حمل می کند تا متابولیسم روی آنان صورت گیرد و به مرور در سوخت و ساز بدن مصرف شود.

مقدار غذایی که شخص مصرف می کند، به وسیله میل ذاتی به غذا یا گرسنگی و نوع غذایی که شخص بیشتر دوست دارد، به وسیله اشتها تعیین می گردد. مراکز این سیستم های خودکار بدن در هیپوتالاموس واقع شده است.

أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مَسْكِينٍ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

[روزه در] روزهای معدودی [بر شما مقرر شده است] [ولی] هر کس از شما بیمار یا در سفر باشد، [به همان

پیامبر اعظم می فرمایند: ای مردم، ماه خدا با برکت و آمرزش و رحمت به سوی شما روی آورد این ماه بهترین ماههاست. روزه های آن برتر از روزهای دیگر و شبهای آن بهترین شبهاست و لحظات و ساعات این ماه بهترین ساعات است. ماهی است که به میهمانی خدا دعوت شده آید و جزو کسانی هستند که مورد اکرام خدا هستند. در این ماه، نفسهای شما مانند تسییح، خوابتان مقبول و دعاهایتان مستجاب است

شماره] تعدادی از روزهای دیگر [را روزه بدارد]، و بر کسانی که [روزه] طاقت فرساست، کفاره ای است که خوراک دادن به بینوایی است. و هر کس به میل خود، بیشتر نیکی کند، پس آن برای او بهتر است، و اگر بدانید، روزه گرفتن برای شما بهتر است.

خداوند می فرماید که افراد بیمار یا کسانی که در سفر هستند و نیاز به تأمین کالری و انرژی دارند، روزه نگیرند. همچنین، به کسانی که اصلاً قادر به روزه داری نیستند توصیه کند که برای پرداخت کفاره، اطعام مسکین را در نظر داشته باشد. خداوند از این راه اطعام فقیران و مستمندان و دستگیری از افراد بی بضاعت را در جامعه یک فریضه قرار می دهد.

همان طور که اشاره شد، روزه برای سلامت جسم نیز نیاز است؛ چرا که بدین وسیله، پرکارترین دستگاه بدن [گوارش] استراحت می کند و استراحت آن فایده های زیر را به دنبال دارد:

۱. گرسنگی باعث می شود که پس از پایان روزه، بدن از خود واکنش های ضروری را نشان داده. انسان با میل و رغبت به سوی طعام رود.
۲. دفع سموم بدن معمولاً از راه کلیه هاضمیت می گیرد و در مدت روزه داری کلیه ها نسبتاً استراحت می نمایند.
۳. فرصت دادن به سلول ها و غدد بدن برای تجدید قوا و انجام وظایف خود به صورت مطلوب و کامل.
۴. کاهش رسوبات چربی در شریان ها و پیشگیری

از تصلب شرایین (آترواسکلروزیس).

دکتر الکسی سوفورین دانشمند روسی درباره فایده های روزه داری برای بدن چنین می گوید: «روزه فایده ویژه ای برای درمان کم خونی، ضعف و التهاب روده ها، دملهای داخلی و خارجی، سل، روماتیسم، نقرس، بیماری های چشمی، مرض قند، بیماری های کلیه و بیماری های دیگر دارد.»

حضرت امام علیه السلام نیز با دل سوزی تمام، خطاب به پرستاران می گوید:
شما با این مریض ها، با این بیمارها، هرچه محبت بکنید و هر چه پرستاری مادرانه و
خواهرانه و برادرانه و پدرانه بکنید، این در روحیه بیمار مؤثر است و برای خوب شدن و
سرعت خوب شدن بیماران نیز مؤثر است و دربارگاه خدای تبارک و تعالی، خدمت به این
جمعیت، خدمت به این بندگان خدا، بسیار ارزشمند است.^۱

پیام متن:

۱. مدارا و آرامش پرستار، در سرعت بخشی به بهبودی بیماران مؤثر است.
۲. بیماران بیش از همیشه نیاز به مهر و محبت پرستاران دارند.

تأثیر هم نشینی و امیدواری، بر سلامتی بیماران

اساساً انس و همدلی، از نیازهای اولیه آدمی است که در نهاد و فطرت او نهفته شده است. هنگامی که انسان در زندگی عادی و طبیعی به سر می برد، خواه ناخواه این نیاز او، با دوستان و نزدیکانش تأمین می شود. اما در روزهای بیماری، این پرستاران هستند که کمبودهای عاطفی آنان را با الفت و مهربانی خویش جبران می کنند و بیمار را در پرتو حمایت های عاطفی تسکین می دهند. پرستار با اظهار همدردی، خود را در کنار بیمار قرار می دهد و هنگامی که بیمار می بیند، دیگران به ویژه پرستاران از وی جدا نیستند و درد او را درد خویش می شمارند، امید و آرامش رضایت بخشی را در خود احساس می کند. غیر از بیمارانی که به بیماری های واگیر مبتلا هستند، نباید از هم نشینی و هم صحبتی با دیگر بیماران پرهیز کرد. در روایتی آمده است:

مردی که مبتلا به آبله بود، بر پیامبر اکرم و اصحابش وارد شد و آنان مشغول غذا خوردن بودند. آن مرد هر جا نشست، حاضران از کنار او برخاستند، پس پیامبر او را نزد خود نشاند.^۲

این دل جوایی و هم نشینی پیامبر، می تواند الگوی مناسبی برای رفتار ما در این گونه مواقع باشد. یکی دیگر از عواملی که به بیمار روحیه می دهد و او را از نگرانی می رهااند، امیدوار

ساختن او به زندگی است. ناامیدی، شکست روحی و روانی آدمی را در پی دارد. از این رو، بر اطرافیان بیمار و به ویژه پرستاران است که او را به زندگی و بازیابی سلامتی امید بخشند و به این توصیه پیامبر رحمت عمل کنند که فرمود:

اِذَا دَخَلْتُمْ عَلَى الْمَرِيضِ فَنَفْسُوا لَهُ فِي الْاَجَلِ، فَاِنَّ ذَلِكَ لَا يَرُدُّ شَيْئاً وَهُوَ يُطَيَّبُ النَّفْسَ.^۱

هرگاه بر بیمار وارد شدید، او را به (سلامت و) طول عمر امیدوار سازید. گرچه این امیدوار ساختن، در قضا و قدر مؤثر نیست، ولی بیمار را دلخوش می‌سازد و آرامش و تسکین او را موجب می‌شود. حضرت امام خمینی علیه السلام نیز با تیزبینی و درایت مثال‌زدنی خود، به تأثیر امید آفرینی در بیماران توجه ویژه دارد و به پرستاران می‌فرماید:

این نکته را باید در نظر داشته باشید که عطف به آنها و امید دادن به آنها و وعده سلامت به اذن الله برای آنها، کمک می‌کند به صحت آنها. این طور نباشد که به او گفته شود، تو خوب نمی‌شوی. همین در زود مردن او و در طولانی شدن مرض او کمک می‌کند و با دل افسرده از این دنیا می‌رود. لکن اگر به او امید دادید، محبت کردید، نوازش کردید، خدمت صادقانه کردید، با روی خوش خدمت کردید، به این مریض‌ها که افسرده‌اند اکثراً، اگر این طور باشد، بر فرض اینکه از این دنیا هم برود، با یک روح امیدوار و شیرین از این دنیا می‌رود و این برای شما ارزشمند است.^۲

بنابراین، پرستار باید بیماری را بر مریض ناچیز و زودگذر جلوه دهد و ترس از خطر بیماری را از دل و جان او بزداید و بیمار را به این سخن روان‌شناسانه پیامبر گرامی اسلام توجه دهد که فرمود:

لَا بَأْسَ عَلَيْكَ طَهَّرْنَا إِنْ شَاءَ اللهُ.^۳

نگران بیماری خود نباش. این بیماری موجب پاک شدن تو از گناهان است، اگر خدا بخواهد.

پیام متن:

۱. همدلی، همدردی و هم‌نشینی با بیمار، نگرانی و ناآرامی را از خاطر بیمار می‌زداید.
۲. امید دادن و کوچک شمردن بیماری، عامل مؤثر در رویارویی بیمار با بیماری است.

۱. همان، ج ۸۱، ص ۲۲۵.

۲. صحیفه نور، ج ۱۸، ص ۱۷۲.

۳. صحیح بخاری، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ج ۷، ص ۱۵۳.

ارزش بیماری و تبریک بهبودی

توجه دادن بیمار به جنبه‌ها و آثار معنوی بیماری، یکی دیگر از عوامل سرعت بخشی در بهبود بیمار است. تقویت روح معنوی بیمار و آماده‌سازی زمینه ارتباطی او با خداوند و ارواح پاک امامان معصوم علیهم‌السلام امری لازم و مهم بر پرستار است. هنگامی که بیمار به قدرت بی‌متنهای الهی پی می‌برد و توجه خود را از اسباب‌های ظاهری قطع می‌کند و خود را در دریای بی‌کران لطف و رحمت الهی شناور می‌بیند، پرستار با ایجاد فضای روحانی ذکر، دعا، مناجات و توسل می‌تواند روح معنوی بیمار را قوت بخشد و بیمار با اتکا به خداوند و توسل به اهل بیت علیهم‌السلام صحت و شفای خود را طلب کند. امام صادق علیه‌السلام می‌فرماید:

ذِكْرُنَا أَهْلَ الْبَيْتِ شِفَاءٌ مِنَ الرَّغَبِ وَالْأَسْفَامِ وَوَسْوَسِ الرَّئِبِ^۱.

یاد ما اهل بیت، شفای از تب، بیمارهای و تردید است.

آگاه کردن بیمار به پاداش‌های خداوند به وی پس از تحمل مریضی، تحمل درد و رنج را برای او آسان می‌کند تا به گشایش گرفتاری روح و جسم خود با شفا یافتن از بیماری، امیدوار شود. وجود بیمار پس از سپری کردن بیماری، مانند زمینی است که پس از باران بهاری، با طراوت و زیبا می‌شود و در خود احساس آرامش و دل‌زندگی می‌کند. امام معصوم علیه‌السلام به فایده‌های بیماری، این چنین اشاره می‌کند:

مؤمن هرگاه به تب مبتلا شود، گناهانش همچون برگ درخت فرو می‌ریزد و هر زمان که در بستر بیماری ناله کند، ناله او تسبیح (سبحان الله گفتن) است و فریادش تهلیل (لا اله الا الله گفتن) است و پهلو به پهلو شدنش در بستری بیماری، همانند کسی است که با شمشیر خود در راه خدا جهاد می‌کند. بنابراین، اگر به سلامت به جمع برادران مؤمن و دوستانش باز گردد و به بندگی خدا روی آورد، از گناهان پاک شده است. پس خوشا به حال او، اگر در آن حال به گناه روی نیاورد و وای بر او، اگر دوباره به گناه روی آورد و [البته] عافیت و تندرستی، نزد ما اهل بیت، از بیماری محبوب‌تر است.^۲

امام سجاد علیه السلام نیز پس از شفای بیماران به دیدار آنان می‌رفت و می‌فرمود: «پاکی از گناهان گوارای تو باد! عمل خویش را از سر گیر».^۱

همچنین، نقل شده است که امام مجتبی علیه السلام به مردی که تازه از بستر بیماری برخاسته بود، چنین فرمود:

خداوند تو را مورد توجه خود قرار داده، پس او را فراموش مکن و همواره به یاد او باش. خداوند از گناهان تو درگذشت، پس او را شکر گزار.^۲

پیام متن:

۱. تقویت روحیه معنوی بیمار، برقراری رابطه نزدیکتر با خدای متعال و توسل به اهل بیت علیهم السلام، در سرعت بخشیدن به بهبودی مؤثر است.
۲. بیماری، در حقیقت پاک‌کننده گناهان بندگان است.

نبایسته‌های اخلاقی پرستاران

یکی از کارهایی که ممکن است آرامش خاطر را از بیماران بگیرد و نگران‌شان کند، به زبان آوردن استرجاع، یعنی ذکر «اَنَا اللَّهُ وَ اَنَا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ» است. گفتن این ذکر نزد بیمار، به او القا می‌کند که بیماری او خطرناک و امید به سلامتی در او ضعیف است. گفته می‌شود امام باقر علیه السلام همواره این ذکر را از مبتلایان به رنج و محنت، پنهان نگه می‌داشت.^۳

بیمار برای اینکه از شدت بیماری خود آگاه شود، آن را در آینه نگاه دیگران جست‌وجو می‌کند. گاهی نگاه اطرافیان و پرستاران، از روی خشنودی و خرسندی است و گاه آمیخته با تأسف و نگرانی. این دو نوع نگاه، تأثیری متفاوت بر روحیه بیمار دارد؛ نگاه آمیخته با رضا او را امیدوار و نگاه تأثربرانگیز، او را مضطرب و ناامید می‌سازد. از این رو، امام صادق علیه السلام می‌فرماید:

لَا تَنْظُرُوا إِلَى أَهْلِ الْبَلَاءِ فَإِنَّ ذَلِكَ يَحْزَنُهُمْ.^۴

به اهل بلا و کسانی که مبتلایند، نگاه (غیر عادی) نکنید که موجب حزن و اندوه آنان می‌شود.

۲. همان، ج ۷۸، ص ۱۰۶.

۱. همان، ص ۱۸۶.

۴. بحار الانوار، ج ۷۵، ص ۱۶.

۳. ابن قتیبه، عیون الاخبار، ج ۲، ص ۲۰۸.

به آهستگی سخن گفتن در حضور بیمار نیز حساسیت‌ها و دقت او را به سوی نجواکنندگان جلب می‌کند و می‌پندارد ناگفتنی‌هایی در مورد بیماری او وجود دارد که اطرافیان نمی‌خواهند وی از آن آگاه شود. به همین خاطر دچار دلهره و ناراحتی می‌شود. امام صادق علیه السلام می‌فرماید:

هرگاه تعداد افراد به سه نفر رسید، نباید دو نفر آنان تجوا کنند و گفت‌وگوی خود را از نفر دیگر پنهان بدارند؛ چرا که این‌گونه گفت‌وگو موجب اندوه آن شخص می‌شود و او را می‌آزارد.^۱

از دیگر مواردی که رعایت آن نزد بیماران ضروری است، نخوردن غذاهایی است که بیمار از تناول کردن آنها پرهیز شده است. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نیز در روایتی از این عمل نهی فرموده است:

نهی رسول الله صلی الله علیه و آله أَنْ يَأْكُلَ الْعَائِدُ عِنْدَ الْعَلِيلِ فَيَحِيطَ اللَّهُ أَجْرَ عِيَادَتِهِ.^۲

پیامبر خدا از اینکه عیادت‌کننده در برابر بیمار چیزی بخورد، نهی فرموده و آن را موجب از بین رفتن اجر عیادت دانسته است.

بی‌گمان، پرستاران زمان زیادی را در بیمارستان و در کنار بیماران به سر می‌برند. بنابراین، باید هنگام خوردن و آشامیدن، این توصیه مهم رسول گرامی اسلام را در دستور کار خویش قرار دهند و دور از چشم بیماران، غذاهای مخصوص و دلخواه خود را مصرف کنند.

نکته آخر اینکه، رازداری و پنهان‌نگه‌داشتن اسرار دیگران بسیار مهم است. به طور طبیعی در دوران بیماری، چنان است تا حدود زیادی مسائل پنهانی بیمار برای درمان‌گران او آشکار می‌شود. آنها دوست ندارند که دیگران نیز از اسرارشان آگاه شوند و این پرستاران و پزشکانند که در حفظ این ناگفته‌های شخصی بیماران و وظیفه‌ای خطیر بر عهده دارند. آنان باید توجه کنند که اسلام حتی افشای اسرار کسانی را که از دنیا رفته‌اند نیز نمی‌پسندد، تا چه رسد به کسانی که هنوز در این دنیا به سر می‌برند. امام صادق علیه السلام می‌فرماید:

کسی که میتی را غسل دهد، پس او را پوشاند و اسرار او را کتمان کند و برای دیگران بیان

نکند، همانند زمانی که از مادر زاییده شده است، از گناهان پاک می‌شود.^۳

۱. بحارالانوار، ج ۸۱، ص ۲۲۸.

۱. میزان الحکمه، ج ۱۰، ص ۱۴.

۳. وسائل الشیعه، ج ۲، ص ۶۹۲.

امام کاظم علیه السلام نیز کسی را که راز برادر مسلمان خود را پبوشاند، روز قیامت در سایه عرش الهی می بیند.^۱

پیام متن:

به کار بردن استرجاع، نگاه پیوسته به اهل بیلا، نجوا کردن در حضور بیمار، خوردن خوراکی های مضر به حال بیمار در حضور او و افشای اسرار بیمار، از نیایسته های اخلاقی پرستاران است.

سپاس گزاری بیمار از پرستار

در برخورد های اجتماعی، یکی از عوامل محبت آفرین، سپاس گزاری و حق شناسی است. از آنان که در «خوب شدن» ما سهمی داشته اند و آنان که در گرفتاری ها به کمک مان می شتابند و در بلاها با ما همدردی می کنند، باید به گونه ای شایسته تقدیر شوند. فرهنگ قدر دانی و تشکر از خوبی ها و نیکوکاران، از آموزه های اسلام و برنامه های دینی است و هر چه این عمل فراگیر تر شود، نیکوکاری نیز ادامه می یابد. از حضرت علی علیه السلام روایت است که فرمود: بر عهده کسی که به او انعام و احسانی شده، این است که به خوبی و به شایستگی، بر نعمت دهنده نیکی کند و نعمت و احسان او را جبران نماید. اگر از جبران عملی ناتوان بود، با ستایشی شایسته و ثنایی نیک برخورد کند. اگر از ستایش زبانی هم ناتوان بود، حداقل نعمت را بشناسد و به نعمت دهنده محبت داشته باشد. اگر این را هم ندارد و نتواند، پس شایسته آن نعمت نیست.^۲

از حضرت رضا علیه السلام هم در کلامی آمده است:

مَنْ لَمْ يَشْكُرِ النُّعْمَ مِنَ الْمَخْلُوقِينَ لَمْ يَشْكُرِ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ.^۳

هر کس مخلوق های نعمت دهنده را سپاس نگوید، خدا را سپاس نگفته است.

به تعبیر مولانا:

شکر او شکر خدا باشد یقین چون به احسان کرد توفیقش قرین

۱. شیخ عباس قمی، سفینه البحار، دارالاسوه، ۱۴۴۴ هـ ق، ج ۷، ص ۴۳۶.

۲. میزان الحکمة، ج ۵، ص ۱۵۳.

۳. بحار الانوار، ج ۶۸، ص ۵۰.